

the constitution of private law. The idea of codification, although somewhat different perspective, has not lost relevance today. Thus, foreign lawyers are increasingly highlighting the phenomenon of «recodification».

It is proved that the clear delineation of concepts is necessary. Such concepts as: codification – legislative activity, type of systematization of legislation, a process that usually ends with the adoption of the Code; changes and amendments to the Code – legislative activity, the process further law-making practices, which means the elementary modernization of legislation; recodification – legislative activity, a significant change of the structure and the scope of the Code (group of codes) the practice of its (their) use, or modification (including addition or exclusion) fundamental and other most significant provisions of the Code (group of codes); dekodyfication – legislative activity (a process that is reversible regarding to the codification), the Code becomes invalid.

Key words: code, codification of civil legislation, systematization, recodification, modernization, system updating of legislation.

Стаття надійшла 12 січня 2015 р.

УДК 343.148

**Є. В. Федорченко,
Л. В. Мелех**

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто помилки експертів і з теоретичного, і з практичного погляду. Особливий акцент зроблено саме на нюанси, які виникають у практичній діяльності працівників науково-дослідних інститутів.

Неможливо вчасно видавати інструкції та методичні рекомендації для експертів, адже науково-технічний прогрес рухається вперед, щодня з'являються нові об'єкти, матеріали та методики досліджень. Значення цієї роботи полягає в тому, що запропоновано шляхи вирішення найчастіше здійснюваних експертами помилок та варіанти подолання прогалин у законодавстві України, яке не відповідає сучасним вимогам.

Ключові слова: експертиза, діяльність експертів, помилки експертів, некомпетентність експерта, експертна практика.

Постановка проблеми. Висновок експерта як джерело доказів впливає на ухвалення судом рішення, саме тому від його достовірності,

об'єктивності та повноти дослідження залежить результат розгляду справи. Під час дослідження об'єктів оцінки помилки не припустимі та можуть негативно вплинути не тільки на визначення вартості майна, оцінку завданої шкоди, але й на визначення вини особи у вчиненому злочині. Під час проведення експертом криміналістичної експертизи може вирішуватись доля особи, затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення і наслідком помилки експерта може стати позбавлення волі невинних осіб.

Стан дослідження. Над питанням оцінки достовірності висновків судової експертизи працювало багато вчених, зокрема: Т. В. Аверянова, Р. О. Белкіна, Б. М. Бішманов, Г. Л. Грановський, І. М. Каплунов, Н. І. Кліменко, С. П. Лапт, Н. А. Паліашвілі, Д. Ю. Порошин, І. В. Стародубов, М. Г. Щербаковський та інші, проте вони розглядали помилки експертів із теоретичного погляду, аналізували недоліки законодавства, не заглиблюючись у практичні аспекти.

Метою цієї статті є виявлення й аналіз помилок експертів із практичного погляду, висвітлення основних проблем щодо інформаційного та технічного забезпечення працівників науково-дослідних інститутів та пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основних положень. Здійснення судочинства в XXI столітті видається неможливим без застосування спеціальних знань, використання сучасних досягнень науки і техніки, які використовуються в такому джерелі доказів, як судова експертиза.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1, ст. 1].

У теоретичних роботах із судової експертизи автори дають приблизно однакове визначення помилкам експерта. Помилки експерта – ненавмисне, неправильне судження або механічні дії експерта під час дослідження об'єкта в наслідок чого висновок експерта не відповідає дійсним обставинам досліджуваної події.

У науковій літературі виокремлюють три класи експертних помилок:

1. Помилки процесуального характеру. Наприклад, у висновку експерта відповіді на поставлені запитання перелічені не в тому порядку, під яким вони вказані в документі про призначення експертизи.

2. Гносеологічні помилки є наслідком недостатнього досвіду експерта у зв'язку з чим він робить висновки, які не відповідають дійсності.

3. Механічні помилки. Прикладом механічних помилок є використання неякісних технічних приладів, аналітичного обладнання, застосування неякісних реактивів. Використання слабкого розчину аміаку призводить до значного погіршення якості контрограм.

Теоретичний аспект вивчення можливих помилок експертів не віддзеркалює глибину всіх невіршених питань, із якими експерти стикаються на практиці. Нині актуальними є запитання, які виникають в учасників судового процесу, суду та експертів, пов'язані з практичними проблемами та пошуком їх вирішення.

Чи можна вважати висновок експерта пріоритетним доказом у судових справах? Що є причинами помилок у висновках експертів-практиків? Чи є запитання, на які не зможе відповісти жоден експерт у наслідок чого судова справа буде «загнана в глухий кут»?

Інститут судової експертизи не є досконалим, саме тому висновок експерта не має заздалегідь встановленої сили та переваг щодо інших доказів [2, ч. 5 ст. 42, ч. 2 ст. 43]. На практиці під час оцінки цього доказу суди та слідчі визнають його більш достовірним, ніж інші джерела доказів, які ґрунтуються на суб'єктивних судженнях та думках (показання свідків, потерпілого). Представники сторін, незгодні з результатами проведеної експертизи, намагаються визнати висновки експертів недостовірними, такими, що викликають сумніви та наполягають на тому, що висновок експерта не має переваг щодо інших доказів.

Із метою уникнення конфліктів між учасниками судового процесу та можливістю об'єктивної оцінки висновку експерта законодавець у ст.ст. 31, 41 ГПК України [2] передбачив механізм відводу судового експерта, згідно з яким про відвід експерта можна заявити до початку проведення судової експертизи, з мотивів його особистої, прямої чи побічної заінтересованості в результаті розгляду справи, якщо він є родичем осіб, які беруть участь у судовому процесі, а також з мотивів його некомпетентності.

Невіршеним на законодавчому рівні залишається питання: як учасники судового процесу можуть визначити некомпетентність експерта, не володіючи спеціальними знаннями у відповідній галузі науки, техніки чи мистецтва та констатувати її до проведення судової експертизи.

Відповідно до ч. 5 ст. 31 ГПК України [2] та ч. 6 ст. 69 КПК України [3], на експерта покладено обов'язок відмовитись від дачі висновку, повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив

здійснення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань.

На практиці трапляються випадки, коли експерти, остереігаючись кримінальної відповідальності за відмову від виконання покладених на них обов'язків [4, с. 385], не визнають відсутність у них необхідних знань для вирішення досліджуваних питань у галузі, в межах якої вони є фахівцями.

Вирішення цієї проблеми запропонував М. В. Горський: «Керівник Науково-дослідного інституту при призначенні проведення експертизи конкретному експертові має повідомити слідчого і суддю про обрану кандидатуру. Подання суду інформації про досвід, компетенцію та освіту, обраного керівником експерта, допоможе учасникам судового процесу оцінити рівень кваліфікації призначеного працівника НДІ та підвищить відповідальність керівника за призначеного ним експерта» [5, с. 48–50].

Переконавшись у компетентності призначеного експерта, ми повинні зважати на те, що недостатня інформаційна та технічна база, відсутність належного фінансування експертних установ значно знижують якість та повноту дослідження об'єкта експертизи.

Згідно зі ст. 20 Закону України «Про судову експертизу», підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам, а також, за згодою, натурні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи. Державні спеціалізовані установи, судові експерти та залучені фахівці, які проводять судові експертизи, у разі отримання інформації, що становить державну, комерційну чи іншу охоронювану законом таємницю, повинні забезпечити нерозголошення цих відомостей [1].

Під час проведення експертних досліджень, пов'язаних із ДТП, велике значення має експертиза лакофарбового покриття транспортного засобу (надалі ЛФП). Експертові необхідно володіти найактуальнішою інформацією про ЛФП нових категорій ТЗ для формування повного та достовірного експертного висновку. Звертаючись до заводів-виробників із вимогою отримати інформацію про технології нанесення ЛФП, експерти отримують мотивовану відмову: «дана інформація належить до комерційної таємниці та не підлягає розголошенню» [6, с. 102–103]. Ця ситуація розкриває глибину недосконалості

законодавства та демонструє реальну відсутність отримання найновітнішої інформації експертом.

Для того, щоб експерти мали доступ до найновітнішої інформації була створена громадська організація «Союз експертів України», яка оперативно й ефективно поширює передовий досвід на території України. Завдяки форумам та семінарам цієї організації експерти мають змогу обговорювати питання, пов'язані з дослідженням об'єктів експертизи, отримувати необхідні дані та методики для проведення досліджень. Державної організації, котра надавала б експертам та науково-дослідним інститутам судової експертизи допомогу в отриманні новітньої бази інформації та проводила б підвищення кваліфікації експертів, нині не існує.

Колосальний та багатоаспектний обсяг інформації щодо об'єктів та методів судово-експертного дослідження постійно збільшується й оновлюється. Закордонні колеги в США для вирішення інформаційної проблеми застосовують єдину експертну електронну базу, котра надає можливість виконувати швидкі обрахунки з мінімальною похибкою, зберігати велику кількість інформації та дає змогу компенсувати відсутність найновітнішої інформації про об'єкт дослідження та суб'єктивне ставлення експертів до поставлених перед ними запитань.

Метою запровадження інформаційної бази для експертів є: 1) підвищення наукової обґрунтованості експертних висновків, 2) зменшення термінів виконання експертиз; 3) озброєння експертів новими методами дослідження [7, с. 35–38].

Ще одна проблема, що виникає під час формування висновків експертом, пов'язана з невідповідністю запитань, які ставить суд перед експертом, запитанням, наведеним у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень, у редакції наказу Міністерства юстиції України від 22 січня 2013 року (надалі рекомендації) [8]. Неприпустимим є також ставлення перед судовими експертами правових питань, вирішення яких чинним законодавством віднесено до компетенції суду, зокрема, про відповідність окремих нормативних актів вимогам закону, про правову оцінку дій сторін тощо [9].

Неконкретизовані, неправильно сформувані запитання або їх двозначність значно затягують судовий процес. Експертна практика переповнена прикладами некомпетентності поставлених запитань, зокрема питаннями, що мають однаковий зміст, а саме:

– Чи відповідає складена актом сума податку наданим документам?

– В якому розмірі податки були недоплачені платником податку в державний бюджет?

– Яка сума ПДВ прихована платником податків? [10, с. 165]

Поставлені судом такі запитання, як визначення розміру упущеної вигоди підприємства від дій інших осіб, які здійснюють протидію виконанню фінансово-господарської діяльності підприємством, потребують встановлення фактичних обставин справи та надання оцінки наслідків певних дій або ухилення від виконання дій, що виходять за межі компетенції судового експерта. Відповідно до рекомендацій, основним завданням експертизи документів про економічну діяльність підприємств і організацій є визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди [8, III п. 2.1]. Тобто до компетенції експерта економіста належить лише перевірка документальної обґрунтованості вже складених розрахунків, а збирати вихідні дані або матеріали, які підлягають дослідженню експертам, заборонено законом.

Під час експертного дослідження «чорної бухгалтерії» недоречними є поставлені експертові питання щодо того, чи належить знайдена бухгалтерська документація певному суб'єкту господарювання. Документи «чорної бухгалтерії» зазвичай є не підписаними ніким, знайдені докази ведення подвійного обліку, як правило, не зв'язані між собою. В таких випадках має бути проведене комплексне дослідження документації, вихідні дані для якої експерт не може самостійно збирати, згідно з законом, а органи слідства не завжди можуть надати всі необхідні документи.

Недостатність вихідної документації може призвести до необґрунтованості висновку експерта, а в деяких випадках його проведення стане неможливим. Наприклад, об'єкт дослідження – продукт харчування, що знаходиться в упаковці, за документами, які виявлені під час вивчення вихідних даних (сертифікат походження, відповідності, маркування на транспортному пакуванні продукції незавершеного виробництва), вироблений у Китаї, але за реквізитами на маркуванні, у даних про виробника на індивідуальному пакуванні, зазначено юридичну адресу підприємства ТОВ «Х», Україна. Водночас, як виявлено також під час дослідження, номер ТУ, зазначений на упаковці, належить також ТОВ «Х» Україна та затвердженому у відповідному порядку нормативно-технічному документу на фасування й пакування цієї продукції. Тобто споживач отримує інформацію

про фасувальника й пакувальника, а інформацією про походження їжі, яка знаходиться в упаковці, він не володіє. У цьому випадку споживачі введені наданою інформацією в оману, оскільки вони вважають, що продукт має вітчизняне походження, а не китайське. Товарознавцям експертних установ необхідно під час проведення досліджень із товарної ідентифікації ретельніше підходити до формування вихідних даних і не базувати свої висновки про походження товару тільки за реквізитами його маркувальника [11, с. 186–187]. За відсутності вихідної документації, у цьому випадку сертифікату походження, відповідності, маркування на транспортному пакуванні продукції незавершеного виробництва, експерт не зможе визначити походження об'єкта дослідження (продукту харчування).

Причиною недопустимого висновку експерта може бути також і помилка слідчого, який надав експертові помилкові, неправильні дані для порівняльного аналізу або докази, отримані з порушенням норм законодавства. В таких випадках висновок експерта визначається як недопустимий та такий, що не має юридичної сили, незважаючи на те, що під час проведення дослідження експертом не допущено жодної помилки [12, с. 215–216].

Неодноразово під час звернення до науково-дослідних інститутів суд може отримати відповіді з зазначенням «недостатньо спеціалістів», «відсутність обладнання» або «відсутність методик». Відмова від проведення експертиз маловивчених об'єктів в очікуванні нових методик є неефективним шляхом, адже без практики не може бути створено нової методики.

Прикладом є звернення до господарського суду Львівської області ТзОВ «Д» з вимогою стягнути борг за придбаний товар у ПАТ «Б». Відповідач надав суду накладну на повернення товару, як доказ того, що товар повернуто та кошти за нього ПАТ «Б» не зобов'язано сплачувати Позивачеві. Представники ТзОВ «Д» зазначили, що надані суду накладні не відповідають дійсності, товар не було повернуто, директор ТзОВ «Д» не підписував ці документи. Суд призначив технічну експертизу документів для дослідження накладних на повернення товару.

Серед питань, які були поставлені експерту, було: Що виготовлене (виконане) раніше текст накладної чи відбитки печатки та підпис? Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз надіслав суду повідомлення про те, що у нього «відсутні методики» для проведення цього дослідження.

Висновки. Тож для вдосконалення методичної бази експертиз в Україні, підвищення достовірності, об'єктивності та повноти експертних досліджень необхідно враховувати закордонний досвід, впроваджувати новітні технології, підвищувати кваліфікацію експертів та збільшувати фінансування науково-дослідних інститутів. НДІ не можуть виконувати всі покладені на них функції ізольовано, виключно в межах однієї держави. Саме тому в співпраці з міжнародними організаціями експертів, під час обміну досвідом експертної діяльності, врахування сучасної науки та технологій можна уникнути дублювання у пошуках методик дослідження нових об'єктів й обмінюватись набутиим досвідом.

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України від 12.07.1994 р. № 28.

2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України від 11.02.1992 р. № 6.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013 р. № 9–10. – С. 474.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 р. № 25.

5. Горский М. В. Криминалистические способы установления некомпетентности эксперта в уголовном судопроизводстве / М. В. Горский // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: збірник матеріалів засідання «круглого столу», присвяченого 10-річчю створення Севастопольського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Севастополь, 10–11 червня 2010 р.); МЮУ, ХНДІСЕ. – Х.: ХНДІСЕ, 2010. – 236 с.

6. Маршалковская С. В. Современные проблемы криминалистического исследования стандартного заводского покрытия автомобилей / С. В. Маршалковская, А. П. Матвеевская // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: збірник матеріалів засідання «круглого столу»; МЮУ, ХНДІСЕ. – Х.: ХНДІСЕ, 2010. – 236 с.

7. Мусаев Г. Некоторые проблемы информационного обеспечения судебно-экспертной деятельности / Г. Мусаев // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: збірник матеріалів засідання «круглого столу»; МЮУ, ХНДІСЕ. – Х.: ХНДІСЕ, 2010. – 236 с.

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних

досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 // Офіційний вісник України від 03.12.1998 р. № 46. – С. 172, код акта 6348/1998.

9. Про деякі питання практики призначення судової експертизи: Постанова вишого господарського суду від 23.03.2012 р. № 5 // Вісник господарського судочинства від 2012 р. № 3. – С. 29.

10. Гасанов Г. Г. Некоторые проблемы судебно-бухгалтерских экспертиз, назначаемым по налоговым преступлениям / Г. Г. Гасанов, I. A. Мамедов // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: збірник матеріалів засідання «круглого столу»; МЮУ, ХНДІСЕ. – Х.: ХНДІСЕ, 2010. – 236 с.

11. Донцова О. С. До проблемного питання з товарної ідентифікації харчових продуктів при проведенні товарознавчих експертиз / О. С. Донцова // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: збірник матеріалів засідання «круглого столу»; МЮУ, ХНДІСЕ. – Х.: ХНДІСЕ, 2010. – 236 с.

12. Крамаренко В. П. Ошибки назначения, производства судебно-медицинской экспертизы и пути их преодоления / В. П. Крамаренко, В. В. Кіріллово // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: збірник матеріалів засідання «круглого столу»; МЮУ, ХНДІСЕ. – Х.: ХНДІСЕ, 2010. – 236 с.

Федорченко Е. В., Мелех Л. В. Практические проблемы проведения экспертных исследований и пути их решения

Рассматриваются ошибки экспертов как с теоретической, так и с практической точки зрения. Особый акцент сделан именно на нюансы, которые возникают в практической деятельности работников научно-исследовательских институтов.

Невозможно вовремя выдавать инструкции и методические рекомендации для экспертов, ведь научно-технический прогресс ежедневно движется вперед, каждый день появляются новые объекты, материалы и методики исследований. Значение данной работы заключается в том, что предложены пути решения часто совершаемых экспертами ошибок и варианты преодоления несовершенства законодательства Украины, которое не соответствует современным требованиям.

Ключевые слова: *экспертиза, деятельность экспертов, ошибки экспертов, некомпетентность эксперта, экспертная практика.*

Fedorchenko Y. V., Melekh L. V. Problems of practice expert researches and ways to solve them

Experts' mistakes are considered both from a theoretical and from a practical point of view. A particular emphasis is placed on the nuances that arise in the practice of employees of scientific and research institutes.

It is impossible to issue instructions and methodological recommendations for experts in time, because scientific and technological progress is moving forward

every day, every day there are new objects, materials and methods of research. The value of this work is in the fact that the ways of solving the mistakes, that are carried out by experts more often, and options for overcoming gaps in the legislation of Ukraine that does not meet modern requirements, are offered. Recent changes in the Order of the Ministry of Justice of Ukraine «On Approval of the Instruction of Appointment and Making Forensic Examinations and Expert Research, and Scientific and Methodological Recommendations on Training and Appointment of Legal Expertise and Expert Studies» were made in January 22, 2013.

The conclusions of an expert as a source of evidence influence the Court's decision that is why the result of considering a case depends on his/her reliability, objectivity and completeness of the study. In case of studying the objects of evaluation, mistakes are not acceptable, and may adversely affect not only the determination of the property value, assessment of the caused damage, but also on the determination of a person's guilt in the committed crime. In case of making criminalistics expert examination by an expert, the fate of a person detained on suspicion of committing a criminal offense can be decided, and the consequence of an expert's mistake may be the imprisonment of innocent persons.

A lot of scientists worked on the issue of assessing the reliability of the findings of forensic expertise, in particular: T. V. Averyanova, R. O. Belkina, B. M. Bishmanov, G. L. Granovsky, I. M. Kaplunov, N. I. Klimenko, S. P. Lapt, N. A. Paliashvili, D. Yu. Poroshin, I. V. Starodubov, M. G. Sherbakovsky and others, but the considered experts' mistakes from the theoretical point of view, analyzed the disadvantages of the legislation, without delving deep into the practical aspects.

The purpose of this Article is to identify and analyze the experts' mistakes from a practical point of view, to enlighten the main problems regarding informational and technical support of the employees of scientific and research institutes and search for the ways of their solutions.

Key words: *examination, experts' activities, experts' mistakes, experts' incompetence, and expert practice.*

Стаття надійшла 2 грудня 2014 р.